

І. В. Борщевський

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права

СУДОВІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В УКРАЇНІ

Предметом дослідження є ознаки нормативності актів судової влади та можливість визнання практики Конституційного Суду України, Верховного Суду України та Європейського суду з прав людини як джерел права України, а також необхідність включення практики цих судових органів до системи джерел права України.

Проблематика джерел права традиційно є однією з ключових для юридичної науки і привертає значну увагу дослідників. При цьому, незважаючи на існування значної кількості праць, що присвячені висвітленню різних аспектів джерел права, серед учених спостерігаються розбіжності щодо широкого кола питань. Не існує єдиного підходу до визначення переліку джерел права у формально-юридичному розумінні, їх сутності та змісту, ієрархічної побудови тощо.

Найпоширенішим у юридичній науці є поділ джерел права у формально-юридичному розумінні на правові звичаї, нормативно-правові акти, правові прецеденти, нормативно-правові договори. Крім того, джерелами права називають правову доктрину, принципи права та релігійні норми. Водночас слід враховувати специфіку судової практики як джерела права, яка є вагомим чинником не лише правореалізаційної, а й правотворчої діяльності законодавчих органів влади [1, с. 317].

На нашу думку, відхід від юридичного позитивізму, сучасне праворозуміння зумовлюють дослідження питання щодо можливості визнання судової практики джерелом права України.

Під судовою практикою теоретики права розуміють об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності судових органів, який формується в результаті застосування права при вирішенні юридичних справ [2, с. 254]. В даному визначенні розкривається зміст судової практики у широкому розумінні. На наш погляд, практична діяльність не усіх судових органів може претендувати на роль джерела права.

Так, Д. Ю. Хорошковська під судовою практикою розуміє взаємодіяльність діяльності судів і результатів цієї діяльності, виражених у нових правоположеннях, вироблених судовою владою та закріплених у рішеннях із конкретних справ і/чи в актах із сукупності однотипних конкретних судових справ [3, с. 8]. Таке визначення судової практики дозволяє віднести останню до системи джерел права, оскільки авторка звертає увагу на розробку нових правоположень окремими суб'єктами судової влади, а не усіма судовими органами.

Закріплення принципу розподілу влади в Конституції України стало правовою передумовою для визнання судової гілки влади рівноцінною з законодавчою та виконавчою. У ст. 124 Конституції України зазначено, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, а судові рішення є обов'язковими до виконання на території України. Як зазначає Л. А. Луць, становлення незалежної та самостійної судової влади супроводжується розвитком, поряд з іншими її функціями, і нормотворчої. Здійснення функцій судовою владою пов'язано з безпосередньою участю її органів у розв'язанні загальнодержавних справ, а можливість їх реалізації — з необхідністю визнання за ними права не лише на застосування та тлумачення юридичних норм, але й на їх творення [4, с. 9].

Оскільки за сучасних умов основне джерело права в Україні — нормативно-правовий акт — недостатньо оперативно регулює динамічні суспільні відносини, у зв'язку із цим суду потрібно визначати правову політику на підставі нормотворення. Підґрунтям надання актам судової влади ознак нормативності є необхідність забезпечення однаковості судової практики, дотримання принципу законності при здійсненні правосуддя, захисту прав та свобод людини і громадянина, реалізації норм Конституції України як норм прямої дії, подолання колізій і

прогалин, які виникають у правовому регулюванні суспільних відносин.

Вітчизняні науковці підтримують тезу про те, що практику Верховного Суду України слід визнавати джерелом права [5, с.16]. Так, О. В. Капліна зазначає, що акти правозастосовного нормативного тлумачення, винесені Верховним Судом України, постанови його Пленуму, а також опублікована практика Верховного Суду України в конкретних справах, можуть розглядатись як джерело права. Постанови Пленуму Верховного Суду України є зразком правильного розуміння норм права, вони мають велике значення для забезпечення однакового розуміння законів, містять важливі принципові рекомендації з питань, що виникають при розгляді судових справ. Роз'яснення даються на підставі вивчення та узагальнення судової практики, аналізу судової статистики. Реалізація повноважень Пленуму Верховного Суду стосовно надання роз'яснень з питань судової практики впливає на формування практики усіх судів загальної юрисдикції. У своїх постановках Верховний Суд неодноразово звертав увагу судів на необхідність урахування в їх діяльності положень чинних постанов його Пленуму, в яких даються рекомендації щодо правильного застосування законів при відправленні правосуддя, а також на те, що вони приймаються з метою забезпечення правильного й однакового застосування процесуального законодавства, що підкреслює обов'язковість їх урахування в судовій практиці. Рішення суддів, що ігнорують сформульоване Пленумом положення, повинні бути скасовані судом вищої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням закону [6, с. 351].

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що до системи джерел права України слід включити судову практику, яка стає джерелом права у випадку, коли у нормативно-правових актах містяться прогалини, їх текстуальне викладення є неоднозначним, суперечливим та породжує проблеми під час правозастосування. Нормативний зміст мають рішення Конституційного Суду України щодо конституційності правових актів та законопроектів про внесення змін до Конституції України, акти офіційного тлумачення Конституції і законів України та рішення Європейського суду з прав людини. Слід також внести зміни до ст. 38 Закону України

«Про судоустрій і статус суддів» і повернути право Верховному Суду України як найвищому судовому органу в системі судів загальної юрисдикції надавати судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики.

Література

1. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : [монографія] / Н. М. Пархоменко ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К. : Юридична думка, 2008. — 336 с.
2. Алексеев С. С. Общая теория права : учеб. — 2-е изд., доп. и перераб. — М. : Проспект, 2009. — 354 с.
3. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Інститут законодавства Верховної Ради України ; Д. Ю. Хорошковська. — К., 2006. — 20 с.
4. Луць Л. А. Перспективи становлення судового прецеденту як джерела права України / Л. А. Луць // Вісник центру суддівських студій. — 2006. — № 6. — С. 9—12.
5. Шевчук С. В. Рішення Верховного Суду України як джерело права (деякі аспекти дії прецедентного права в Україні) / С. В. Шевчук // Вісник центру суддівських студій. — 2006. — № 6. — С. 16-19.
6. Капліна О. В. Правотворча роль судової практики у кримінальному судочинстві / О. В. Капліна // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. — 2009. — № 100. — С. 351-352.